

Sportfilosofie

Jan Tamboer
en
Johan Steenbergen

Woord vooraf

De ontstaansgeschiedenis van dit boek voert feitelijk terug tot het voorjaar van 1990. Aan de Faculteit der Bewegingswetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam werd toen een begin gemaakt met het geven van onderwijs op het gebied van de sportfilosofie. Omdat er in Nederland nauwelijks literatuur voorhanden was, bestond de eerste cursus hoofdzakelijk uit het verzamelen, bestuderen en thematisch ordenen van buitenlandse publicaties. Als docent (Jan Tamboer) en als één van de studenten (Johan Steenbergen) van deze eerste cursus hebben wij ons sindsdien intensief met de verdere ontwikkeling van de sportfilosofie in Nederland bezig gehouden. Dit boek is hiervan het voorlopige resultaat.

Aan de genoemde Faculteit der Bewegingswetenschappen is sportfilosofie een reguliere cursus geworden in het doctoraalprogramma. Met het verschijnen van dit boek hopen we de toegankelijkheid tot dit vakgebied ook voor andere onderwijsinstellingen te hebben vergroot. Daarbij denken we zowel aan relevante opleidingen op universitair niveau als op dat van het hoger beroepsonderwijs.

Centraal in dit boek staat de gedachte van het 'dubbelkarakter van sport': sport wordt zowel gekenmerkt door een zekere 'eigenheid' als door haar inbedding in ruimere verbanden. Deze beide kanten van de sportmedaille worden in het boek uitvoerig besproken en steeds met elkaar in verband gebracht. Dit gebeurt zowel in de vorm van theoretische uiteenzettingen - zoals over de relatie tussen 'sport en samenleving' en 'sport en ethiek' -, als in de vorm van een bespreking van specifieke thema's - zoals 'sport en gezondheid', 'sport en Olympisme', 'sport en doping' en 'sport en geweld'.

In 1993 waren wij nauw betrokken bij het tot stand komen van een samenwerkingsverband tussen NOC*NSF, de Vrije Universiteit Brussel, de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit Amsterdam. Deze samenwerking resulteerde in een omvangrijk onderzoeksprogramma 'Waarden en normen in de sport'. In dat programma stond eveneens de gedachte van het 'dubbelkarakter van sport' centraal en heeft ze haar vruchtbaarheid bewezen. Op een aantal plaatsen in dit boek hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van kennis en inzicht, zoals opgedaan tijdens de uitvoering van het betreffende onderzoeksprogramma. In het bijzonder zijn we daarbij dank verschuldigd aan Agnes Elling en Ivo van Hilvoorde. De paragrafen over 'sport en sociale integratie', 'sport en gender' en 'sport en gezondheid' steunen in belangrijke mate op de inbreng van hun expertise.

In de vorm van artikelen, rapporten of hoofdstukken in boeken werd door ons reeds eerder gepubliceerd over diverse onderwerpen, die in dit boek aan de orde worden gesteld. Het boek is echter geen compilatie daarvan. We hebben geprobeerd een samenhangend betoog te schrijven, waarbij eerdere publicaties werden herschreven, aangepast of (soms grondig) gewijzigd. Veel gedeeltes in het boek zijn bovendien geheel nieuw.

Het schrijven van dit boek was voor ons een uitdaging en een genoegen. We hopen dat dit ook voor het lezen geldt.

*Bussum/Amsterdam
voorjaar 2000*

Inhoud

1. Sport en filosofie	9
1.1. Sportfilosofische vragen	9
1.1.1. Inleiding	9
1.1.2. Kenmerken van sportfilosofische vragen	10
1.2. Sporthandelingen	17
2. Wat is sport?	24
2.1. Inleiding	24
2.2. Het dubbelkarakter van sport	26
2.3. De 'eigenheid' van sport	31
2.3.1. Sport en spel	31
2.3.2. Sport en lichamelijke activiteit	41
2.4. De inbedding van sport in diverse verbanden	52
2.4.1. Sport als instrument	52
2.4.2. De sociaal-culturele inbedding van sport	58
2.5. Alternatieve sportvormen	64
3. Sport en samenleving	75
3.1. Inleiding	75
3.2. De relatie tussen sport en samenleving	78
3.3. Enkele specifieke thema's	91
3.3.1. Sport, media en commercie	91
3.3.2. Sport en gezondheid	98
3.3.3. Sport en Olympisme	107
3.3.4. Sport en sociale integratie	117
3.4. De sportpraktijk als kritisch forum	127
4. Sport en ethiek	131
4.1. Inleiding	131
4.2. Waarden en normen in de sport	133
4.2.1. Traditionele sportethiek	133
4.2.2. Sportethiek en het dubbelkarakter van sport	139

4.3. Enkele specifieke thema's	140
4.3.1. Sport en fair play	140
4.3.2. Sport en gezondheid	148
4.3.3. Sport en doping	158
4.3.4. Sport en gender	174
4.3.5. Sport en milieu	183
4.3.6. Sport en geweld	193
Literatuur	205

1. Sport en filosofie

1.1. Sportfilosofische vragen

1.1.1. Inleiding

De verbinding van sport en filosofie is voor veel mensen niet vanzelfsprekend en kan zelfs enige verbazing wekken. Worden hier namelijk niet twee bij uitstek tegen-gestelden met elkaar in verband gebracht? Is de filosoof niet juist de afstandelijke theoreticus, de denker, en als zodanig de vertegenwoordiger van de menselijke geest; en is sport niet in de eerste plaats een praktische, lichamelijke aangelegenheid, een kwestie van 'geen woorden, maar daden'?

In filosofische kringen wordt sport, in tegenstelling tot bijvoorbeeld wetenschap of kunst, niet zelden gesitueerd in de hoek van fysieke bruutheid en banaal volks-vermaak, een hoek, waarin de meeste filosofen zich slechts met het schaamrood op de kaken zouden willen begeven. Door de eeuwen heen zijn filosofen er steeds weer in geslaagd het beeld te bevestigen en op te roepen van wereldvreemde mannen met lange baarden, die dagelijks verwijlen tussen stapels dikke boeken, in met spinnenwebben doortrokken zolderkamers, uiteindelijk gericht op het vinden van antwoorden op vragen, die voor gewone stervelingen niet te doorgronden zijn. Filosofen hebben zich naar de buitenwereld maar al te vaak geprofileerd als uitblinkers in spirituele zelfgenoegzaamheid. Sport werd - en wordt - in dat verband slechts bij hoge uitzondering als een serieus te nemen onderwerp beschouwd. Filosofie is een vorm van hoofdarbeid en van een bemoeienis met sport krijg je al gauw vuile handen.

Kijken we anderzijds naar vertegenwoordigers van de sport zelf, dan valt in grote lijnen op dat zij er prat op gaan zichzelf een praktische instelling aan te meten. Sport wordt primair gezien als een 'lichamelijke' aangelegenheid en onder het genoemde motto 'geen woorden, maar daden' - of ook wel 'niet lullen, maar ballen' - staan zij over het algemeen uiterst sceptisch ten opzichte van wat zij van filosofen kunnen en mogen verwachten. Een diepgaande bezinning op zulke schimmige thema's als de relatie tussen taal en werkelijkheid, tussen lichaam en geest, tussen feiten en waarden, om nog maar niet te spreken van een reflectie op de zin van het bestaan, draagt hoegenaamd niets bij aan het behalen van Olympisch goud, aan een overwinning op de Belgen of de Duitsers, of aan een afname van het grote aantal sportblessures.

In bovenstaande regels werd een beeld geschetst van de relatie tussen filosofie en sport, waarbij deze een verbintenis blijkt tussen een 'impotente geest' en een 'monddood lichaam'. Hoewel misschien wat gechargeerd beschreven, is deze beeldvorming zeker niet uit de lucht gegrepen. Zowel in filosofische kringen als in die van de sport kan men haar geregeld bevestigd zien. Deze beeldvorming maakt het vervolgens ook begrijpelijk dat velen de verbinding van sport en filosofie niet als voor de hand liggend ervaren. Hoe staat het echter met die beeldvorming zelf? Klinkt daarin niet de aloude tegenstelling door tussen 'geest' en 'lichaam' en, daarmee samenhangend, die tussen verbaal - een kwestie van 'woorden' - en non-verbaal - een kwestie van 'doen' - ? Wordt deze beeldvorming, anders gezegd, niet mogelijk gemaakt en in stand gehouden door stilzwijgend uit te gaan van een *dualistisch mensbeeld*? De mens wordt dan opgevat als bestaande uit 'lichaam' en 'geest', waarbij aan de eerstgenoemde component dikwijls een lagere waarde wordt toegekend dan aan de tweede (zie b.v. Kretchmar 1994; Van Peursen 1978; Schroten 1970; Tamboer 1985). Minstens al vanaf Plato loopt dit *dualisme met een negatieve lichaamswaardering* als een rode draad door het Westerse denken (en doen!). In laatste instantie lijkt het ook aan de genoemde beeldvorming over de relatie tussen filosofie en sport ten grondslag te liggen. Ondanks expliciete afwijzingen ervan kan men dit mensbeeld zowel in filosofische kringen als in die van de sport nog geregeld bevestigd zien (Meier 1975; 1979).

Het is een grondgedachte in dit boek dat het dualistische mensbeeld onhoudbaar en onvruchtbaar is. Op diverse plaatsen zal dat nog nader blijken. Hier wijzen we er echter reeds op dat filosofie niet enkel een kwestie van (mooie) 'woorden' is, maar juist zelf als een *activiteit* begrepen moet worden. Op de bijzondere kenmerken van die activiteit zal in de volgende paragraaf verder worden ingegaan. Aan de andere kant is het zo, dat sport bepaald geen non-verbale aangelegenheid is, die zich in volledig stilzwijgen voltrekt. Over sport wordt juist opmerkelijk veel geschreven en gesproken, niet alleen door wetenschappers, maar ook in de media, op het werk, bij de kapper, in het café en op en rond het sportveld zelf. In belangrijke mate is sport een kwestie van 'woorden' en is filosofie een kwestie van (zelf) 'doen'! Dat, althans, is de opvatting van de schrijvers van dit boek. Naar hun mening is de koppeling van filosofie en sport juist heel vanzelfsprekend, zoals in het vervolg duidelijk mag worden.

1.1.2. Kenmerken van sportfilosofische vragen

Dat sport en filosofie elkaar niet uitsluiten, wordt ook buiten onze landsgrenzen in toenemende mate erkend. In 1972 resulteerde dit in de oprichting van de *Philosophic Society for the Study of Sport* en vanaf 1974 verschijnt jaarlijks het *Journal*